

УДК 51.753(477)

Бокій О.М.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НЕСМЕРТЕЛЬНА ЗБРОЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті розглядаються питання визначення поняття «несмертельна зброя», пропонується закріпити цей термін на законодавчому рівні замість вже існуючого – «спеціальні засоби несмертельної дії». Проаналізовані законодавчі акти, які регулюють обіг зброї і наукова література вітчизняних та іноземних авторів. Також автором запропонована класифікація несмертельної зброї, яка охоплює практично увесь перелік даних виробів за різними ознаками.

Ключові слова: обіг зброї, несмертельна зброя, спеціальні засоби, газова зброя, електрошок ери.

Проблеми правового регулювання обігу зброї є дуже актуальними на даному етапі розвитку України як демократичної правової країни. Адміністративно-правовий режим обігу зброї на сьогодні не є досконалим. Існує багато недоліків у вітчизняному законодавстві, які потребують якнайскорішого усунення. Цьому питанню присвятили свої роботи такі вчені-правознавці як: В.А. Гуменюк, І.П. Голосніченко П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Ф. Сулява, Я.Ю. Кондратьєв, О.М. Піджаренко, М.П. Федоров, О.С. Фролов та ін.

В останні роки у всьому світі значно зросли дослідження та розробка так званої несмертельної зброї. Метою статті є вирішення актуальних на сьогодні питань: визначення в законодавстві України статусу цих виробів, вирішення проблем обігу та використання несмертельної зброї за призначенням.

Словосполучення «несмертельна зброя» деякі вважають недопустимим, адже традиційно існує думка, що єдине призначення зброї – нанесення смертельних ушкоджень супротивнику. Ми не можемо погодитись з цією думкою. На сьогоднішній день виникають різні обставини, в яких необхідно мати такі засоби ураження, які б могли тільки тимчасово виводити з ладу людей. Саме застосування різних видів несмертельної зброї може гарантувати виконання поставлених завдань при забезпеченні безпеки особовому складу правоохоронних органів. Специфічні завдання міліції та інших органів обумовлює той факт, що їх озброєння повинно відрізнятися від військового. Перш за все ця відміна повинна стосуватись ступеню вражаючої дії. Ми цілком погоджуємося з авторами, які пропонують виділити в окрему групу такий вид, як «міліцейська» («поліцейська») зброя [14, С.58]. Хоча на законодавчому рівні це питання в Україні не врегульоване, більш того вище вказані предмети, згідно з існуючими нормативними актами вважаються спеціальними засобами або пристроями. Як приклад можна привести назву інструкції затверджену наказом МВС України № 622 [8], або статтю 14 закону України «Про міліцію» [10].

Перелік спеціальних засобів, затверджений Постановою Ради міністрів Української РСР № 49 від 27.02.1991 р. «Про затвердження правил застосування

спеціальних засобів при охороні громадського порядку». Згідно з цим нормативним актом, до спеціальних засобів, що застосовується при охороні громадського порядку, відносяться засоби індивідуального захисту та засоби активної оборони. До останніх відносяться гумові кийки, кийки пластикові типу «тонфа», наручники, електрошокові пристрої, патрони і пристрої для їх виробництва, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії. Ручні, газові гранати, а також патрони з газовими гранатами («Черемуха-1», «Черемуха-4», «Черемуха-5», «Черемуха-6», «Черемуха-7», «Черемуха-10», «Черемуха-12», «Сирень-1», «Сирень-2», «Сирень-3»), балончики, патрони, гранати та інші спеціальні засоби з препаратами сльозоточивої та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензальмалонітрилу (CS) і речовини АЛГОГЕН.

Крім цього визначається перелік засобів забезпечення спеціальних операцій, які в основному мають вплив на великі групи людей. До цієї категорії відносять ранцеві апарати «Облоко», світлошумові гранати «Заря», світлошумовий пристрій «Пламя», патрони з гумовою кулею «Волна-р», водомети, бронемашини та інші транспортні засоби, пристрої для примусової зупинок автотранспорту «Еж-М».

Також існує третій тип пристроїв для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками (малогабаритні підірвні пристрої «Ключ», «Імпульс») [9].

Найбільш розповсюдженим видом несмертельної зброї тривалий час були препарати сльозоточивої і подразливої дії. У США, наприклад, поліція широко застосовувала препарати CS, CN, але починаючи з 80-х рр. вони практично не використовувались патрульними поліцейськими. Зараз у США найбільш популярним є використання перцевих аерозолів (OC), що увійшли до штатного спорядження поліцейських.

Вищезазначені засоби «Сирень» та «Черемуха» виробляються з препаратів CS, CN, активно використовувались до кінця 90-х років на території УСРС. Зараз ці виробниці практично зняті з оснащення підрозділів ОВС.

На сьогодні активно використовуються аерозольні балончики, газові гранати, у склад яких входить переважно препарат МПК (морфоліт пераргонова кислоти), який відноситься до груп синтетичних аналогів природного капсаїцину, тобто перцевих аерозолів, що застосовуються поліцією багатьох країн світу. В Україні розроблено і серійно випускаються для правоохоронних органів аерозольні балончики «Терен-4», «Терен-4М», а також пристрої миттєвого розпилення сльозоточивого аерозолу «Терен-5», «Терен-6» так звані газові гранати. Крім того, для цивільного населення випускаються аерозольні балончики «Терен-1», які на відміну від «міліцейських» аналогів містять знижений відсоток робочої суміші.

4 серпня 1997 року Кабінет Міністрів України своєю постановою № 829 значно розширив перелік спеціальних засобів, дозволених для застосування при охороні громадського порядку. Серед них, як було вже сказано вище, препарат АЛГОГЕН (вітчизняний аналог препарату CR дибензоксазипіну) [7]. Однак непоширеність його у серійному виробництві обумовлює незначне використання.

Цією ж постановою у якості спеціальних засобів визнавались електрошочкові пристрої, а також пістолети, револьвери вітчизняного виробництва, призначені для відстрілу патронів гумовими кулями. З того часу у підрозділі ОВС прийняті на

оснащення електрошкочів пристрої IP-4. Як зазначає держаний науково-дослідний центр «Спецтехніка» МВС України електрошокер IP-4 набагато перевищує ефективність багатьох аналогів різних закордонних фірм, при цьому абсолютно не поступаючись у безпеці як при поводженні із ним, так і під час його застосування. Про це кажуть і деякі практичні співробітники, які, незважаючи на певні недоліки, визнають дані вироби досить діючими [12, С.21].

У якості самооборони перші електрошокери почали використовуватися у США. У цій країні найбільш поширені вироби типу Taser, які починаючи з 1975 року стоять на озброєнні поліції штатів і вважаються дуже ефективними засобами. Однією з головних переваг цих закордонних пристроїв є можливість ураження супротивника на відстані близько 9 метрів, уникаючи безпосередньо контакту. Деякі моделі оснащені двома картриджами, забезпечуючи таким чином поліцейським додаткову спробу влучити у правопорушника. Також Taser може бути укомплектовано лазерним ціликом, що дозволяє підвищити йому точність влучення.

Говорячи про використання електрошочочів пристроїв у США, слід додати, що у виправних установах широко використовується полікарбонатні щити з вмонтованим електрошочочим пристроєм, які показали високу ефективність під час виведення з камер ув'язнених, що чинять опір.

За кордоном також широко використовуються боеприпаси не смертельної дії, що можуть бути використані при стрільбі зі звичайної зброї. Крім гумових куль та картечі використовуються боеприпаси, споряджені хімічними препаратами CS, CN, OC. Різновиди боеприпасів 12 калібру, що належить до не смертельної зброї можуть бути причиною загибелі, тільки у тому випадку, якщо постріл зроблений з дуже близької відстані або був спрямований у голову.

Останні роки в Україні велася робота з розробки боеприпасів та зброї, а також проведення медико-біологічних дослідів в організаціях МОЗ України. Деякі з розроблених моделей рекомендовані «Спецтехнікою» МВС України для застосування в ОВС. Це такі пістолети як «Форт-12Р», «АЕ 790G», «Перемога», «Гарант ІЗ27», револьвери «Галчєня», «Сафарі 820G», «З», «Ринг» та ін.

Неметалеві кулі виготовляються з гуми, пластмаси, воску. На відміну від металеві така куля після пострілу швидко втрачає швидкість та свою вражаючу здатність.

Визначення вищезазначених виробів як спеціальних засобів не відповідає вимогам сьогодення. Треба зауважити, що на даний час необхідність визначення поняття «несмертельна зброя» знаходить своє відображення і в деяких відомчих актах. Так, нещодавно наказом Міністерства внутрішніх справ України від 29.08.2007 р. № 325 були затверджені загальні технічні умови (СОУ 78-19-001:2007) стосовно пістолетів, револьверів та інших короткоствольних пристроїв не смертельної дії. У даному документі вищезазначені вироби визначаються саме як зброя не смертельної дії, що призначена для ураження цілей снарядами (у тому числі речовинами, сумішами речовин, сльозоточивої та дратівної дії), що одержують направлений рух у стволі за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згорання металевого заряду та не мають достатньої кінетичної енергії для спричинення тяжких та смертельних ушкоджень людини, що знаходиться на визначеній відстані [13].

В.А. Ручкин, перераховуючи види зброї, які входять до системи індивідуального озброєння, визнає газові та електрошокуючі пристрої саме як зброю [11, С.8.]. Деякі автори, класифікуючи певні види зброї відносять до неї несмертельну зброю. Наприклад, гладкоствольна вогнестрільна зброя спеціального призначення (ГВЗСП) [2, С.101, 4, С.12]. Також окремі науковці говорячи про приналежність газових, травматичних, світлозвукових виробів до зброї самооборони фактично визнають наявність такого поняття як «несмертельна зброя» [1, С.12].

Заслугує на увагу точка зору тих криміналістів, які до групи міліцейської (поліцейської) холодної зброї відносять гумові палки [6, С.42].

Це питання викликає спори серед дослідників, такі криміналісти як В.М. Плескачевский, П.А. Дьяконов, розглядають зброю як виключно засіб, який призначений для нанесення смертельних пошкоджень людині або тварини [3, С.25].

На думку В.М. Плескачевского резинові палки є спеціальними засобами ударної дії, а аерозольні упаковки і газові пістолети та револьвери мають кваліфікуватись на дві групи, залежно від використовуваних в них хімічних засобів. Якщо річ іде про службову та цивільну зброю, то вони є «спеціальним засобом самооборони», а про ту, яка призначена для рішення бойових та оперативно-службових завдань «Бойовими хімічними засобами боротьби з порушеннями» [5, С.274].

Ми не поділяємо вищевказану думку, реалії сьогодення потребують включення спеціальних засобів, які призначені для ураження живих цілей до категорії «зброя», обіг подібних предметів повинен бути врегульований законодавством про зброю. Але частково можна погодитися з попереднім висловлюванням стосовно необхідності відокремлення цивільних засобів несмертельної дії від засобів, які використовують для рішення оперативно-службових завдань.

Дійсно, виділяючи несмертельну зброю, як окремий вид зброї, за характером нанесених пошкоджень, необхідно вказати, що вона може бути різною за своїм призначенням. Несмертельна зброя, як було сказано раніше, повинна складати основу для озброєння правоохоронних органів, тому вона має назву міліцейська (поліцейська), але також її призначенням може бути і в якості зброї самооборони, тобто цивільної, крім того, не виключається використання зброї несмертельної дії як службово-штатної.

Що стосується питання використання зброї несмертельної дії в якості військової, то цей факт теж має місце. Виникають різноманітні ситуації, які потребують обмеженого реагування, яке не буде приводити до смертельних випадків або до тяжких тілесних пошкоджень. Несмертельна зброя є при цьому альтернативним засобом, та у випадку проведення наступальних й оборонних операцій зазвичай доповнює, а не змінює звичайну, тобто смертельну зброю.

Як приклад, можна привести дії військових сил США у Іраку, Афганістані. Операції, в яких беруть участь морська піхота США, значно відрізняються від військових і більш підходять до дії правоохоронних органів, це і боротьба з масовими беспорядками, викраданням людей, захватами заручників, урядових споруд та інше. Це потребує нової тактики застосування зброї, яка буде виключати можливість нанесення значної шкоди мирному населенню цих країн.

Слід додати, що в США вже з 1993 року, на державному рівні утворена Концепція зброї не смертельної дії й створений спеціальний координуючий орган (Директорат по зброї не смертельної дії), під керівництвом якої ведуться широкі дослідження й розробки. Аналогічні кроки на протязі останніх років намагаються здійснити ведучі країни Європи, де у 1998 році була створена Європейська робоча група з не смертельної зброї (EWG-NLW). У 2002 році в складі EWG-NLW були представники Франції, Росії, Чехії.

Однак поняття «несмертельна зброя» на сьогодні охоплює дуже широке коло предметів, які координальним чином відрізняються від звичайної зброї завдяки використанню специфічних факторів для ураження живої цілі. Серед такої є і розповсюджені у нашій країні пістолети, револьвери та інші короткоствольні пристрої, призначені для стрільби патронами, спорядженими еластичними снарядами не смертельної дії, газова зброя, електрошокери, розпилювачі перцевого та сльозодративного газів, світлошумові гранати та ін.

Серед засобів, які у нашій країні не розповсюджені, є пристрої, які метають сітку, таким чином вони зупиняють супротивника, не надаючи йому можливості рухатися деякий час. На сьогодні дані вироби досить широко використовуються правоохоронними органами ряду країн.

Також до не смертельних видів зброї відносяться й вироби, які являються продуктом наукових досліджень останніх років. До такої зброї відноситься: усиплючі аерозолі (прикладом використання подібних речовин є спеціальна операція щодо звільнення заручників з театру Норд Ост у Москві), оптична зброя (ізотопний випромінювач електромагнітних хвиль), лазери з низьким рівнем енергії, які як і оптична зброя може тимчасово осліпити людей, акустична зброя в змозі визивати резонанс внутрішніх органів людини, виводить з ладу й техніку супротивника та ін.

На даний час ведеться розробка зброї, яка буде спрямована на протидію операціям супротивника та на ушкодження матеріальної частини ворога. Серед них засоби, які ліквідують тертя, або ті, що визивають ламкість металів, полімери у формі клейких засобів чи піни, які перешкоджають руху людей і транспортних засобів.

Беручи за основу все вищезазначене хочемо запропонувати наступну класифікацію таких виробів як не смертельна зброя за такими ознаками:

1. За масштабом дії :

-Не смертельна зброя індивідуальної дії;

-Не смертельна зброя масової дії.

2. За принципом впливу:

-Не смертельна зброя, що впливає на органи почуттів;

-Не смертельна зброя, яка механічно обмежує рухомість людини чи об'єкта;

-Не смертельна зброя, яка впливає на матеріальну частину супротивника.

3. За тактико-технічними характеристиками

-Не смертельна ствольна зброя, в якій використовується різні не смертельні знаряддя (гумові, пластикові кулі, газові суміші та ін.);

-Пристрої розпилювання подразнювальних речовин (аерозольні балончики), у тому числі і миттєвого (газові, світлошумові гранати та ін.);

- Несмертельна зброя, заснована на дії електричного току;
- Холодна несмертельна зброя (гумові палки).

4. За призначенням:

- Цивільна (самооборони);
 - Службово-штатна;
 - Міліцейська (поліцейська);
 - Військова (у разі проведення спеціальних миротворчих операцій).
- Окремо хочемо підкреслити.

На сьогодні у законодавстві України існує об'єктивна необхідність визначення поняття «несмертельна зброя», до якого має входити усі засоби несмертельної дії, які вже існують і активно використовуються у різних сферах.

За призначенням несмертельна зброя може використовуватись в якості цивільної (самооборонної), службово-штатної і навіть військової, яка при необхідності лише доповнює бойову, а не виключає її.

Специфічні завдання правоохоронних органів обумовлює той факт, що їх озброєння повинно відрізнятись від військового. Саме застосування різних видів несмертельної зброї може гарантувати виконання поставлених завдань при забезпеченні безпеки особовому складу правоохоронних органів. Широке використання даних виробів дає підставу для доповнення класифікації окремим видом зброї за її призначенням – міліцейської (поліцейської) зброї.

Перелік використаних джерел та література:

1. Беляков А.Л., Матюшенков А.Н., Попова Т.В. Оружиеведение: Часть 3. Судебная баллистика: Учебное пособие. Челябинск: Челябинский юридический институт МВД России 2004 – 200 с.
2. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Сулява О.Ф. Баллістика: криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство. Підручник для вузів. – К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2003. – 384 с.
3. Дьяконов П.А. Холодное оружие ударно-раздробляющего действия // Черные дыры в Росийском Законодательстве. – 2002. – №2. – С. 24-26.
4. Кофанов А.В. Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї. Монографія. – К.: «КИЙ», 2005 – 192 с.
5. Плескачевский В.М. Оружие в криминалистике. Понятие и классификация – М.: «Спарк», 2001 – 343с.
6. Подшибякин А.С. Холодное оружие. 2-е издание. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – 242 с.
7. Про внесення змін до Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 1997 р. N 829 // Офіційний вісник України. – 1997. – №32. – С.4.
8. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 622 від 21.08.1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 42. – Ст. 1574.
9. Про затвердження правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: Постанова Ради міністрів Української РСР №49 від 27.02.1991р. // Зібрання постанов Уряду УРСР. – 1991. – №3. – Ст. 18.
10. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
11. Ручкин В.А. Оружие и следы его применения. Криминалистическое учение. – М.: «Юрлитинформ», 2003. – 352 с.
12. Сотников В.Н. Электрошокер IP-4: досвід застосування // Міліція України – 2002.– 7 – С.21.

13. Стандарт МВС України СОУ 78-19-001:2007. Пістолети, револьвери та інші короткоствольні пристрої не смертельної дії. Загальні технічні умови. Затверджено наказом МВС України від 29.08.2007 р. № 325 // [Електронний ресурс]: Режим допуску: <http://mvsinfo.gov.ua/official/law/dod1710.doc>
14. Ткаченко В.Т. Проблеми класифікації зброї // Вісник НУВС. – 2003. – №2. – С. 53-59.

Бокий А.Н. Определение понятия «несмертельное оружие» в украинском законодательстве.

В статье рассматриваются вопросы определение понятия «несмертельное оружие», предлагается закрепить этот термин на законодательном уровне вместо уже существующего – «специальные средства несмертельного действия». Проанализованы законодательные акты, которые регулируют оборот оружия и научная литература отечественных и иностранных авторов. Кроме того автором предложена классификация несмертельного оружия, которая охватывает практически весь перечень данных изделий по разным признакам.

Ключевые слова: оборот оружия, несмертельное оружие, специальные средства, газовое оружие, электрошокеры.

Bokiy A.N. Definition of notion «non-lethal arms» in Ukrainian legislation.

The article deals with the questions of definitions of notion «non-lethal arms». It proposed to fix this term on legislative level instead of existing one - «special means of non-lethal actions». The legislative acts that regulate arms trafficking and scientific literature of native and foreign authors are analysed here. Besides, the author proposes classification of non-lethal arms which spread to practically the whole list of given goods on different signs.

Key words: arms trafficking, non-lethal arms, special means, gas arms, electroshoker.

Надійшла до редакції